

Krótki Podręcznik Stymulacji Rozwoju

BARIERY

To, co może stanąć na drodze dziecka (i nie tylko) w procesie nabywania nowych umiejętności, nazwiemy *barierami*. Ich usunięcie zapewni nam, a zwłaszcza dziecku, spokojne i efektywne uczenie, funkcjonowanie, współdziałanie. Bariery przeszkadzają nie tylko w uczeniu się nowych rzeczy, ale także w zgodnym i spokojnym rodzinnym byciu, zabawie rówieśniczej, uczestniczeniu w działaniu społecznym. Bariery utrudniają nabywanie nowych umiejętności z zakresu rozwoju poznawczego, społecznego i emocjonalnego.

Ważne jest, aby odróżnić barierę od buntu. Bunt wynika ze znajomości zasad i świadomego podjęcia decyzji o nieprzestrzeganiu reguł i ponoszeniu konsekwencji. Bariera wynika natomiast z braku umiejętności, utrwalonych nawyków, nieznajomości reguł, braku doświadczenia, lęku i wielu innych czynników (analizą funkcji zachowań zajmiemy się w kolejnej części). Dlatego właśnie, jako dorośli-rodzice, opiekunowie, terapeuci, musimy pamiętać, że usuwanie barier, to ważna część uczenia i wychowania. Chcemy przecież, aby dziecko posiadało wszystkie dostępne dla niego „dane” o życiu społecznym, emocjonalnym oraz wiedzę o otaczającym go świecie i podejmowało świadome decyzje. Niektórych barier nie usuniemy całkowicie ze względu na specyfikę funkcjonowania dziecka, jednak zawsze warto dołożyć wszelkich starań, aby minimalizować ich wpływ.

W tym rozdziale chciałabym opisać rodzaje barier z jakimi możemy mieć do czynienia w zachowaniu naszego dziecka. Tekst oparty jest o VB-MAPP. Zachowania Werbalne autorstwa Dr Marka L. Sundberga, tam mogą Państwo znaleźć więcej informacji dotyczących tego i wielu innych zagadnień. Tym skąd się biorą bariery, jak się utrwalają i jak je likwidować zajmiemy się w kolejnych rozdziałach.

BARIERY:

- **Zachowania trudne**, takie jak np. płacz, upadanie na podłogę, kopanie w przedmioty, rzucanie nimi, niszczenie, agresja słowna, agresja i autoagresja fizyczna, odcinanie kontaktu (bierny opór).
- **Odmowa wykonywania poleceń**, to brak lub znaczne ograniczenie współpracy, współdziałania, podążania. Wiąże się ściśle ze znaną już nam kontrolą poleceniową.
- **Trudności werbalno-komunikacyjne**, to szerokie zagadnienie i przy nim zatrzymamy się na dłużej. Bariery werbalno-komunikacyjne mogą wynikać zarówno z trudności z nadawaniem, jak i odbiorem komunikatu, proszeniem (mand, termin używany w VB-MAPP), nazywaniem (takt, termin używany w VB-MAPP), rozumieniem werbalnym oraz rozumieniem kontekstu sytuacji. Oznacza to, że nasze dziecko może nie umieć w czytelny sposób (słownie, gestem, spojrzeniem) poprosić nas o potrzebną mu rzecz lub skomentować coś, co jest dla niego ważne, podzielić się przeżyciami, emocjami. Ma trudność z prowadzeniem dialogu, uczestniczeniem w werbalnej interakcji (z rodzicami, rówieśnikami, nauczycielem, podczas zajęć przedszkolnych). Trudność ta dotyczyć może umiejętności posługiwania się językiem, ale także deficytów w zakresie komunikacji. Taka niemożność werbalnego wyrażenia swojego zdania powoduje dużą frustrację, napięcie, złość. Czasem prowadzi do wycofania się z kontaktu, czasem do chęci przejęcia kontroli nad otoczeniem i do prób pozawerbalnego egzekwowania spełniania swoich potrzeb (czyli do zachowań trudnych). Trudności komunikacyjne mogą dotyczyć także rozumienia mowy, rozumienia kontekstu, dzielenia pola uwagi.

- **Imitacja**, czyli umiejętność naśladowania. Obejmuje ona wykonywanie takiego samego ruchu w motoryce dużej i małej, a nawet w obrębie artykulacji (imitacja wokalna) oraz wykonanie takiej samej czynności z przedmiotem („ułoż tak samo”, „narysuj tak samo”, „zobacz tak odkręcam słoik”). Umiejętność naśladowania **spontanicznego** i naśladowania **na prośbę** jest niezbędna podczas uczenia się wszelkich potrzebnych nam do życia czynności od jedzenia, otwierania drzwi, zakładania ubrań, przez zabawę, rysowanie, pisanie po naukę tańca. Trudności w tej sferze powodują, że nasze dzieci mają mniej życiowych doświadczeń, wolniej się uczą.
- **Percepcja wzrokowa** obejmuje analizę, syntezę wzrokową, pamięć, koncentrowanie wzroku na zadaniu, skanowanie pola widzenia w poszukiwaniu potrzebnych elementów, dopasowywanie, różnicowanie wzrokowe.
- **Percepcja słuchowa**, obok samego rozumienia mowy, to także różnicowanie dźwięków, dobra lokalizacja źródła dźwięku, uwaga słuchowa, pamięć (dźwięku, słowa, zdania, polecenia).
- **Planowania aktywności własnej**, to umiejętność zaplanowania swojej aktywności, tak, by podejmowane czynności przybliżyły do celu, efektu. Taka umiejętność zaplanowania sekwencji czynności sprzyja samodzielności.
- **Umiejętności społeczne** to między innymi kontakt wzrokowy, dzielenie pola uwagi, pozwalanie na dołączenia do zabawy innej osobie, umiejętność włączenia się w czyjąś zabawę, współdziałanie, naprzemienność, inicjowanie i odpowiadanie na kontakt, wspólne ustalenie zabawy, rozwiązywanie konfliktów bez odwoływania się do osoby dorosłej itd. Jeśli macie Państwo wątpliwości, które z zachowań społecznych powinno się już pojawić u dziecka w danym wieku, warto zapytać terapeutę lub zajrzeć do tabel rozwoju społecznego.
- **Uzależnienie od podpowiedzi** to bariera, której poświęcimy osobny rozdział (omówimy tam rodzaje podpowiedzi i sposoby ich wycofywania). Warto zaobserwować, czy nasze dziecko działa samodzielnie, potrafi zainicjować odpowiednie działanie po poleceniu (przy założeniu, że rozumie polecenie i zna zasadę postępowania), potrafi poprosić o pomoc w trudnej sytuacji (ale sporadycznie i po podjęciu próby wykonania), czy jest bierne i musimy wspomóc je, by uczestniczyło w aktywnościach w taki sam sposób, jak jego rówieśnicy, czy szuka ciągle naszego potwierdzenia, czy monitoruje przebieg zadania i samo koryguje błędy.
- **Generalizacja** mówi nam o tym, czy dana umiejętność wykonywana jest niezależnie od miejsca, osoby wydającej polecenie, materiału i czy utrzymuje się w czasie. Jeśli dziecko umie układać 4-elementowe puzzle, to umie je ułożyć niezależnie od tego, czy na obrazku jest pies czy auto; czy już te puzzle układało, czy robi to pierwszy raz; czy poprosiła nauczycielka w przedszkolu, mama czy dziadek; potrafi je ułożyć mimo, że nie robiło tego przez dwa miesiące. Dopiero gdy te czynniki są zachowane możemy mówić o posiadaniu umiejętności, w przeciwnym wypadku nadal musimy ją trenować w różnych kontekstach. Niektóre dzieci mają trudność z płynną generalizacją i będą wymagały zwrócenia uwagi na ten aspekt uczenia.
- **Tempo przyswajania** nowych umiejętności jest różne u różnych osób (ze względów biologicznych, potencjału poznawczego), ale także dla jednej osoby może różnić się w zależności od rodzaju materiału. Warto zwracać uwagę na ten aspekt, będzie on wskazywał na konieczność większej ilości powtórzeń, ćwiczeń.
- **Autostymulacja** to powtarzająca się czynność dająca dziecku doznania sensoryczne, które lubi, ale pojawiająca się z takim natężeniem lub w takich okolicznościach, że uznajemy ją za

barierę. To na przykład: machanie rękami, pojękiwanie, recytowanie jakiejś frazy, stukanie w przedmioty, machanie przedmiotem przed oczami, ustawianie w szeregu, podnoszenie drobnych elementów z otoczenia, ale też natrętne powracanie do tematu. Zachowania autostymulacyjne lub stereotypowe powodują, że dziecko zamyka się w tych doznaniach, a nam ciężko się przebić, nawiązać kontakt. Prowadzą do zubożenia doświadczeń płynących ze świata, powodują, że dzieci nie eksplorują otoczenia, nie uczą się nowych zachowań, nie naśladują, angażują się za to w czynności stereotypowe, które coraz trudniej przerwać.

- **Zachowania obsesyjno- kompulsywne** to nadmierne zainteresowanie jakimś aspektem. Chęć tworzenia rytuału, który daje poczucie bezpieczeństwa, a którego przerwanie lub złamanie prowadzi do nieadekwatnego lęku. To awantura jeśli ubranka nie są zakładane w tej samej kolejności co zawsze; napad złości gdy zmienimy trasę do sklepu; płacz gdy wychodząc na rodzinny spacer zmienimy kolejność członków rodziny opuszczających dom, rzucanie jedzeniem, jeśli kanapka jest na innym pieczywie niż zazwyczaj. Niestety utrzymywanie takich rytuałów powoduje dezorganizację funkcjonowania dziecka i całej rodziny, ponieważ nie zawsze, nie nad wszystkim mamy kontrolę. Samo dziecko chcemy natomiast uczyć, że zmiany są dobre, a przynajmniej konieczne i takie drobiazgi nie powinny stanowić o poczuciu bezpieczeństwa naszych pociech.
- **Sensoryzmy** to zbiorcza nazwa do której zaliczymy:
 - **Obronność sensoryczną**- niechęć do kontaktu z jakimś bodźcem.
 - **Zwiększone zapotrzebowanie na bodźce**- potrzebę, chęć dostarczania sobie danej stymulacji. Bariera pojawia się wtedy gdy dzieci robią to w nieakceptowany społecznie sposób, naruszając przestrzeń innej osoby, stanowiąc zagrożenie dla siebie i otoczenia lub domagając się spełnienia potrzeby w czasie, gdy nie jest to możliwe lub wskazane.
 - **Odraczenie spełnienia potrzeby** jest ważną umiejętnością kształtowaną w wieku przedszkolnym, polegającą spokojnym poczekaniu na to, czego chcę. Zawsze, jeśli to możliwe i bezpieczne, będziemy chcieli wychodzić naprzeciw potrzebom naszych podopiecznych, ucząc ich jednocześnie, że na wszystko jest czas i miejsce.
 - **Trudności w obrębie modulacji**- przewaga procesów pobudzania nad procesami hamowania w układzie nerwowym. Ta i poprzednia bariera wiąże się z krótką koncentracją uwagi, podatnością na dystraktory, nadpobudliwością psychoruchową, trudnością w wytrwaniu w zadaniu.

Powyższe rodzaje barier pomogą nam ustalić, co przeszkadza naszym dzieciom w rozwijaniu swojego potencjału. Pozwolą nam przyjrzeć się, co sprawia, że dziecko ma trudności z wykonywaniem codziennych obowiązków, spokojnym siedzeniem przy stole, posprzątaniem pokoju, ubieraniem się i wykonywaniem innych aktywności na poziomie wieku, co sprawia, że nie podejmuje zabaw z fabułą lub podejmuje tylko samodzielne zabawy, że kontakt jest dla niego trudny, nie potrafi podzielić się emocjami, przeżyciami lub uczestniczyć w zajęciach przedszkolnych razem z rówieśnikami.

Gdy już będziemy wiedzieli, która z barier nie pozwala naszemu dziecku zdobyć wiedzy o świecie, samym sobie, najbliższych (na poziomie jego wiekowych i poznawczych możliwości), będziemy mogli zastanowić się skąd się wzięły, dlaczego trwają, co z nimi zrobić.